

**Prof. THEODORE LİMPERG'İN İŞLETME EKONOMİSİ İLMİ
HAKKINDAKİ TEORİSİ (*)**

Dr. ABRAHAM MEY

Amsterdam Üniversitesi İşletme Ekonomisi Profesörü

Eski Hesap Uzmanı

P. T. T. İdaresi Eski Müşaviri

Hollanda Devletinin Eski Bütçe Müdürü

Çeviren :

Kemal TOGAY

Prof. Limperg'in Şahsiyeti ve Eseri :

Yazıma, hocam ve selefimin şahsiyeti hakkında bir kaç sözle başlamak istiyorum.

Bundan 40 sene evvel Hollanda'da talebe iken Limperg bizim için, Hesap Uzmanlığı sahasında gerek ilmî gerek tatbikî bakımdan terakkinin müşahhas bir timsalini teşkil etmekte idi. Bu tarihlerde henüz genç olmasına rağmen, gerek Hollanda'da gerekse hariçte bulunan birçok teşebbüsün iş münasebetlerini düzenleyen meşhur bir hesap uzmanları bürosunun başında bulunuyordu. İktisat ilmindeki kıymetli çalışmalarından başka Hesap Uzmanlığını ilmî bir esasa istinat ettiren de kendisidir. Bu ilmî temel, hesap uzmanlığı sahasında gerek üniversite tedrisatında gerekse 1000 azalı ve 300 stajyerli Hesap Uzmanları Enstitüsünün kuruluşunda faydalar sağladığı için Hollanda'da hem nazarî hem de amelî bir kıymet kazanmıştır. Limperg aynı zamanda İşletme Ekonomisinin, başka bir deyimle, istihsal ekonomisinin nazarî sistemlerinden birinin kurucusudur. Hollanda İlmî Organizasyon Enstitüsünde de büyük bir rol oynamıştır. Beynelmillel Merkezî İlmî Organizasyon âzasıdır.

Wallace Clark tesisi 1950 yılı Ocak ayında kendisini Altın Madalya ile taltif eylemişti. Prof. Limperg 1922 yılı Mayısında Amsterdam Üniversitesinin açılış dersinde Maliyet fiyatını işletme ekonomisinin bir meselesi olarak ele almıştır. 1950 Kasımında verdiği veda nutkunda ise Marjinal Maliyet Fiyatı Teorisi'nin tehlikelerine işaret etmiştir.

(*) Prof. Dr. Abraham Mey: "La théorie sur la science de l'économie industrielle du Prof. Théodore Limperg". Organisation et statistiques du Bâtiment Revue Bimestrielle. Sene 4, 1951, No: 5, S: 130 - 132.

Bu görüş tarzı iki teori ortaya atar :

- a) Sosyal kıymet teorisi;
- b) Organizasyon dinamizminin, içtimai zaviyeden mülâhaza edilmiş olan istihsale tatbiki.

İş bölümü mübadeleyi mutazammındır. Mallar devamlı bir şekilde ilk müstahsilden nihai müstehlike doğru akar. Her ferd devamlı bir şekilde, istihlâk veya istihsal edici sıfatiyle bizzat imal ettiği malları yahut hizmetleri mübadele etmek, satmak, ihtiyaçlarını tatmin veya teşebbüsünün devam etmesi için muhtaç olduğu malları satın almak mecburiyetindedir. Demekki her ferd malik olduğu, sattığı, kaybettiği veya istihlâk ettiği şeylerin yerine satın almak mecburiyetinde olduğu değerleri bilmek zorundadır. Bu suretle değer mefhumu veya refah vasıtası olarak malik olunan yahut istihlâkte sarfedilen şeylerin ehemmiyet derecesi karşımıza çıkar. Sarfolunan şeylerin, maliyet fiatının, kârın, kayıpların, sermayenin işletmedeki rolünün hesabını yapabilmek için bu tahminin, miktar bakımından katî bir şekilde yapılması lâzımdır.

Eğer mübadele münasebetleri mevcut olmasaydı, eğer muayyen bir zamanda piyasa rayicine göre ikame kıymetinin ne olduğu bilinmeseydi bu kat'iyetten bahsetmek mümkün olmazdı. Diğer taraftan, kıymet tahmini, ikame prensibine de istinat ettirilemez. O halde bu takdir: gelir değerine (yahut fayda değeri), yani (hiç olmazsa müstahsil bakımdan) mevzuubahis malın piyasada henüz iktisap edebileceği para miktarına tâbi olarak yapılmalıdır. (Meselâ mevsim sonundaki terzi modelleri veya büyük mağazaların tenzilâtla satılan eşyaları gibi..)

Demek oluyor ki, Limperg sisteminde kıymet teorisi; istihsalin aynı karakteri haiz kısımlara bölünmesinin (particularisation) kaçınılmaz bir neticesidir. İstihsal faaliyeti inkitaya uğrayınca sosyal hayatın dinamizmine intibak keyfiyeti ikame değerinde veya gelir değerinde (buna fayda değeri de denilebilir) vuku bulan değişikliklerde kendisini gösterir. Gerek nihaî, gerekse yeniden istihsal edici istihlâkte ikame değeri, satın alma piyasasındaki fiatlarla ifade olunur. Müstahsil, satacağı malların ikame değerini maliyet fiatına yani istihsalin icap ettirdiği fedakârlıklara göre tayin eder.

İstihsalin dahilî organizasyonunda iki istikamet göze çarpar. Bunlardan biri, bir taraftan işlenecek maddelerin hususiyetine uygun gelen ve istisaslaşma diye adlandırılan istikamettir. İkincisi; istihsale ve çalışma tekniğinin icaplarına intibak edenidir ki buna da farklılaşma (differentialisation) diyoruz. Değişmeler, küçülmeler ve yeni yeni bölünmeler paralizasyonlara (daha önce ihtisaslaşmış teşebbüslerin ufkî temerküzü), entegrasyonlara (istihsal sahasında şakulî temerküz) ve diğer teknik

ve malî kombinezonlara yol açar. Böylece, bir taraftan beşeri istihsalin fonksiyonel organizasyonu, diğer taraftan istihsalin haricî organizasyonuna ait pratik meselelerin tahlili izah edilebilir.

3 — İstihsalin İç Organizasyonu Teorisi, İkame Değeri Teorisi ve Maliyet Fıatı Teorisi :

İş bölümünde ve istihsalin kısımlara bölünmesinde (particularisation) beliren temayüller aynı zamanda, istihsal organlarının dahili iş bölümünde de müşahede edilir. Burada da ihtisaslaşmaya ve farklılaşmaya rastlanır. Limperg teorisine göre teşebbüsde bulunmak mefhumu, istihsal prosedelerinin neticelerine bağlı bir gelirin araştırılmasını ifade eder. Demekki, istihsalin gayesi cemiyete faydalı malların imali değil fakat rantabilitedir. Herhangi bir istihsal gerek bir istihsal kolunda, gerekse istihlâk sahasında faydalı mallar meydana getirmiş olsa bile, muayyen şartlar altında mümkün olduğu kadar büyük ve devamlı bir gelirin araştırılmasıyla ilgili vasıttan başka bir şey değildir. Bununla beraber rantabilitenin peşinden koşulması konjonktür ve bünye değişmelerinden mütevellit rizikoya maruzdur. Riziko, gaye değil fakat teşebbüse girişmek vakiasının üzücü olduğu kadar da kaçınılmaz bir neticesidir.

Tam mânasiyle serbest teşebbüs vasfını haiz müesseselerin yanında, içtimaî bakımdan kâr gayesi gütmeyen ve demiryolları, posta, telefon, telgraf, belediye tramvayları gibi amme hizmeti gören ve insan ihtiyaçlarını gidermeğe has vasıtaları meydana getiren organlar da mevcuttur.

Emniyet hizmeti, Millî Müdafaa, yabancı memleketlerdeki menfaatları müdafaa (Sefaretler, konsolosluklar) gibi umumun istifadesine hâdim organların teşkil ettiği Devlet ve Belediye hizmetleri de bu meyanda zikredilebilir.

Hollanda lisanında istihsal organlarının bütününe şamil olmak üzere kullanılan ve diğer dillere tercümesi oldukça güç olan bir kelime mevcuttur. "Bedrijfshouding" kelimesi (bu kelime Almanca "Betriebswirtschaft" kelimesiyle aynı mânadadır) harfi harfine işletmek iktisadî "économie industrielle" şeklinde tercüme edilebilir. Burada "iktisat" kelimesi istihsal unsuru mânasında ve "işletme" sıfatı da yukarıda açıklanan mânada kullanılmıştır. Belki "istihsal organı" da denilebilir ve vasıtasız istihsal organlarıyla (kazanç gayesi gütmeyen ve cemiyetin bizzat kendisi için husule getirdiği istihsal), vasıtasıyla istihsal organları arasında (burada istihsal rantabilite gayesi güder) bir tefrik yapılabilir. Fransızcada Devlet işletmesi "entreprise d'Etat" kelimesinin kullanıldığını da biliyoruz. Ancak okuyucular bu tâbirin bahis konusu nazariyenin ruhuna uygun düşmediğini takdir ederler. Mamafih bu

ve malî kombinezonlara yol açar. Böylece, bir taraftan beşeri istihsalin fonksiyonel organizasyonu, diğer taraftan istihsalin haricî organizasyonuna ait pratik meselelerin tahlili izah edilebilir.

3 — İstihsalin İç Organizasyonu Teorisi, İkame Değeri Teorisi ve Maliyet Fıatı Teorisi :

İş bölümünde ve istihsalin kısımlara bölünmesinde (particularisation) beliren temayüller aynı zamanda, istihsal organlarının dahili iş bölümünde de müşahede edilir. Burada da ihtisaslaşmaya ve farklılaşmaya rastlanır. Limperg teorisine göre teşebbüsde bulunmak mefhumu, istihsal prosedelerinin neticelerine bağlı bir gelirin araştırılmasını ifade eder. Demekki, istihsalin gayesi cemiyete faydalı malların imali değil fakat rantabilitedir. Herhangi bir istihsal gerek bir istihsal kolunda, gerekse istihlâk sahasında faydalı mallar meydana getirmiş olsa bile, muayyen şartlar altında mümkün olduğu kadar büyük ve devamlı bir gelirin araştırılmasıyla ilgili vasıtadan başka bir şey değildir. Bununla beraber rantabilitenin peşinden koşulması konjonktür ve bünye değişmelerinden mütevellit rizikoya maruzdur. Riziko, gaye değil fakat teşebbüse girişmek vakiasının üzücü olduğu kadar da kaçınılmaz bir neticesidir.

Tam mânasiyle serbest teşebbüs vasfını haiz müesseselerin yanında, içtimaî bakımdan kâr gayesi gütmeyen ve demiryolları, posta, telefon, telgraf, belediye tramvayları gibi amme hizmeti gören ve insan ihtiyaçlarını gidermeğe has vasıtaları meydana getiren organlar da mevcuttur.

Emniyet hizmeti, Millî Müdafaa, yabancı memleketlerdeki menfaatlari müdafaa (Sefaretler, konsolosluklar) gibi umumun istifadesine hâdim organların teşkil ettiği Devlet ve Belediye hizmetleri de bu meyanda zikredilebilir.

Hollanda lisanında istihsal organlarının bütününe şamil olmak üzere kullanılan ve diğer dillere tercümesi oldukça güç olan bir kelime mevcuttur. "Bedrijfshouding" kelimesi (bu kelime Almanca "Betriebswirtschaft" kelimesiyle aynı mânadadır) harfi harfine işletmek iktisadî "économie industrielle" şeklinde tercüme edilebilir. Burada "iktisat" kelimesi istihsal unsuru mânasında ve "işletme" sıfatı da yukarıda açıklanan mânada kullanılmıştır. Belki "istihsal organı" da denilebilir ve vasıtasız istihsal organlarıyla (kazanç gayesi gütmeyen ve cemiyetin bizzat kendisi için husule getirdiği istihsal), vasıtasiyle istihsal organları arasında (burada istihsal rantabilite gayesi güder) bir tefrik yapılabirdi. Fransızcada Devlet işletmesi "entreprise d'Etat" kelimesinin kullanıldığını da biliyoruz. Ancak okuyucular bu tâbirin bahis konusu nazariyenin ruhuna uygun düşmediğini takdir ederler. Mamafih bu

etütde işletme "entreprise" tâbirini kullanmanın daha pratik olacağına inanıyorum.

İşletmenin dahili organizasyonu; gerek bedeni işlerde, gerekse müdüriyet, idare, muhasebe, plânlama, istihsalin hazırlanışı ve satış gibi zihnî faaliyet icap ettiren işlerde partikularizasyonun ekonomik kanunlariyle idare edilir. Her hiyerarşik bölümde ve her vazifede (sorumluluk merkezleri, icra, kontrol, Genel Müdürlük organları gibi) iş unsurlarını analiz etmek yerinde olur.

Bu analiz bize organizasyonun ne tarzda tasavvur edilmesi icap edeceğini ve en yüksek müessiriyet derecesine nasıl erişileceğini gösterir. Hiyerarşik bir şakulî organizasyonun veya fonksiyonel ufkî bir organizasyonun nazarı itibare alınması bir zaruret halinde karşımıza çıkarsa "line and staff" tipi organizasyonların tatbikine yer verilmelidir. Rasyonel bir organizasyonun kurulması zımmında bu iki tipin, nasıl kombine edileceğini tetkik etmekte yerinde olur. Vazifelerin tahlili, işin tasnifi, zamanın ve faaliyetlerin tahlili, muayyen durumlarda işin aslî unsurlarına ayrılması, elemanter zamanın ölçülmesi, hülâsa ilmî organizasyonun bütün teknik hususları, hareket noktası tamamen işin tahlilinden ibaret olan dahili organizasyon teorisinde yer alır.

Her hangi bir işin ifası için lüzumlu zamanın ölçülmesi bizi makinaların çalışma zamanlarını ölçmeye götürür.

Bu yapılmadığı zaman bu makinaların elemanter zamanlarını tetkik etmek zaruridir.

Makinaların kullanılışı, muameleye tâbi tutulan ham madde ünitelerine, imal edilmiş mal veya ameliye ünitelerine göre farklı şekillerde ifade edilebilir. Limperg teorisi bu tabirlere "makinanın çalışma üniteleri" veya herhangi bir istihsal vasıtasının "iş ünitesi" adını verir.

Teşebbüsteki istihsal organizasyonu, maliyet fiatının hesabında kullanılan aynı mutalar üzerine, yani, mevzubahis prosedeye kumanda eden kemmî teknik - ekonomik münasebetler üzerine müessestir. Bu münasebetler, ham madde miktarlariyle, insan ve makinanın çalışma üniteleri miktarlariyle ilgilidir. Normal vasatî değerlerini, dağılma emsallerini ve vasatî farklarını tayin etmek için bu hususta gerekli müşahedeleri edinmek lâzımdır. Böylece standart değer ve onun sakınılmaz değişiklikleri, (Meselâ insan yorgunluğundan mütevellit değişmeler, işçi âdetlerinde vuku bulan değişiklikler, işin ve makinaların istihsal kapasitesindeki mevsimlik değişiklikler gibi) tayin olunur.

Kıymet teorisinin, dahili organizasyon teorisi ve istihsal için zarurî miktarlar teorisiyle kombinezonu bize finansman teorisinin temellerini verir. Bir taraftan teamüllerin empoze ettiği miktarlar, diğer taraftan

arzu edilen istihsal hacmi; sabit istihsal vasıtalarının (Makinalar, binalar v.s.) nev'ine ve kapasitesine ve aynı zamanda iptidaî madde stoklarına bağlıdır.

Bu kemmî mütâları ikame değeriyle zarbedince her an para - sermayenin ehemmiyetini yani finansmanın mesnedini tayin etmek mümkün olur.

Miktarların ve değerlerin zarbı prensibi bilânçonun tanzimine de yarar. Başka bir ifadeyle, emre hazır (disponible) mal - sermayeye ait kemmî mutaların ikame değerleriyle zarbı bilânçonun tanzimi esnasında bilfiil yatırılmış olan sermayenin büyüklüğü hakkında bir fikir verir.

Maliyet fiatı teorisinde de aynı zarp kaidesinin tatbik olunduğu görülür.

Bir teamülün - veya nümunelerin - gerektirdiği istihsal faktörlerinin ölçüsü ancak kemmî unsurlar hakkında bilgi verir. Demekki Maliyet fiatını hesap etmek için satışın kritik anında veya herhangi bir zamanında değerlendirilen ikame değerleriyle bu miktarları zarp etmek lâzımdır.

Başka bir deyimle, bütün bu mutaları, aynı bir mahrece irca eylemek lâzımdır.

Maliyet fiatının hesabı; bütün istihsal faktörlerinin eşit zamanlı değerlerinin bilinmesini gerektirir. Bu değer, satıcı ikame değeri veya carî istihsalin inkıtaa uğraması gibi fevkalâde hallerde, malın *résiduel* değeri olabilir.

Maliyet fiatı şu formüle göre hesaplanır:

$$Q \text{ (Lüzumlu miktar). } V \text{ (Değer). } \left(1 + \frac{P}{100}\right) t;$$

P = Carî faiz haddiyle yatırılmış sermayenin ikame değeri.

t = İstihsal için lüzumlu zaman

Bu formül, istihsalin bütün unsurlarına tatbik olunur.

Şu hale göre makinanın çalışması, iş gibi hesaba dahil edilmiştir. Yalnız bu keyfiyet, işçilik ve ham madde masraflarını muayyen bir ölçüde arttırmaktan ibaret olan eski tarza göre hesaplanmamaktadır.

Yukarıdaki izahattan da anlaşılacağı veçhile sabit istihsal vasıtaları, ilerdeki istihsale tahsis olunmuş iş üniteleri stoku olarak kabul edilmiştir. Demekki ilerde istihsal olunacak mallarla bunların istihsaline tahsis olunan iş üniteleri arasında organik bir münasebet mevcuttur.

Netice itibariyle, sözde "sabit masraflar", iki kısma ayrılırlar ve bu her iki kısım da halihazır istihsal hacmine göre değişir.

İstihsal kapasitesinin yıllık değer kaybı tutarı, yatırım faizi, istihsal vasıtalarının bakım masrafı ikame değeri üzerine müesseydir. Bu meblağlar iki kısma ayrılırlar.

- a) Carî istihsal hacmini temin edebilmek için lüzumlu iş üniteleri masrafı;
- b) İstihsal hacminin ihtiyacından fazla olan ve binnetice kullanılmayan iş üniteleri kaybı.

Teorimizde, eski teorinin "sabit masraflar" la ilgili meseleler ayrı tarzda karşımıza çıkmazlar. Maliyet fiatının hesabı doğrudan doğruya istihsal tekniğiyle alâkalı görülmektedir. İşletmenin muhtemel manzarası gibi bazı meseleler daha farklı bir zihniyetle ele alınmıştır.

Muhasebe, iş kapasitesinin istimal edilmeyişinden mütevellit kayıp hakkında bir icmal verir ve idareye, mesuliyetin neden dolayı husule geldiğini gösterir, bu suretle onu daha iyi bir sistem bulması hususunda teşvik eder.

Şunu da ilâve edelim ki, Maliyet Fiatı Teorisine göre istihsal edilen miktarlar doğrudan doğruya teknik faktörlere tâbi değildir. Zira muhtelif faktörlerin izafî değeri istihsale doğrudan doğruya ilgili bulunmamaktadır. Bu faktörler değişirse, daha müessir bir istihsal elde etmek maksadiyle işe koyulan madde miktarlarında da değişiklikler husule gelebilir. İstihsal oranı, aslında teknik unsurların birbirine olan oranına müstenit olmakla beraber aynı zamanda istihsal değerine de dayanır.

Demekki, bizzat istihsale, imal edilen malların maliyet fiatına ve muayyen bir ölçüde, istihsal organizasyonuna kumanda eden iktisadî bir orandan bahsedilebilir.

İzafî değerlerin kademeli değişikliklerine tekabül eden kemmî normlarla çalışıldığı zaman bu hadise tatbikatta da müşahede edilir. Bu kat'iyet bir tarafa bırakılırsa işe koyulan madde miktarları, işçilik ve istihsal için lüzumlu makina - saatlerin miktarı tatbikî istatistik metodlarıyla tayin olunur.

Mağaza, silo masrafları, işçi ücretleri, sosyal sigorta masrafları, idare, personel ve muhasebe masrafları gibi vasıtalı masrafların maliyet fiatı içinde hesaplanması, istihsalin vasıtasız faktörlerinin muayyen bir miktariyle alâkalı bulunan maliyet fiatı bölümlerine ait meselelerden ancak birini teşkil eder. Ekseriya fazla hasılayı (plus - value) hesap etmeğe yarayan bir münasebet yakalanabilir, bazan da bunu hesap etmek için vasatî bir miktar kabul edilir. Maliyet fiatı, yıllık masraflara ait nisbetin veya istihsal hacminin hesabında olduğu gibi müessesenin du-

rumunu izah etmek için hesaplanmaz. Maliyet fiatı; istihsal edilen mal miktarını, yaratılan kıymetleri, istihsal için geçen zamanı yani zarurî ve kaçınılmaz masrafları ararken teknik ve iktisadî faktörlerin tahlili zımında hesaplanır. "Zaruri" ile "kaçınılmaz" masraflar arasındaki fark, işçilerin çalışma kapasitesinde vuku bulan değişikliklere, yorgunluktan husule gelen değişikliklere veya mevsimlik dalgalanmalar neticesi (şeker pancarı imalinde olduğu gibi) mekanik tesisatın kullanılmaması veya düşük verimle kullanılmasına ait misâller zikrederek gösterilebilir.

Demekki her mes'uliyet kesiminde (teknik icra servisi, satış kısmı, yardımcı servisler - sergi gibi -, plân veya iş hazırlama büroları, muhasebe gibi) standard fiatın (veya maliyet fiatı) hesabında karşılığı olan bir unsur bulunur. Netice itibariyle bu kesimlerin her birinde günlük, haftalık veya aylık olarak, malların adedi (hacim olarak), lüzumlu miktarlar için nümuneler ve ikame değeri gibi üç faktörle çoğaltılmağa elverişli maliyet fiatı bulunur. Bazan mevzubahis fiatın elâstikiyeti gözönünde tutularak bunlara bir faktör daha ilâve edilebilir.

Reel masrafların ve müsait maliyet fiatının mukayesesi, şahsî mes'uliyet ve şahsî teşebbüse dayanan bütçe kontroluna yol açar. Bütçe kontrolu sayesinde vazifeden mütevellit ademi merkeziyetçilikle şefin merkezî mes'uliyeti kombine edilebilir. Bütçe kontrolu, mantikî bir şekilde Limperg teorisinde yer alır.

Limperg teorisi pek haklı olarak mal olma masrafı (coût) ile masraf (dépense) mefhumunu birbirinden ayırır. Mal olma masrafı mefhumu istinsaldeki tesirliliği, masraf ise satın alma esnasında yapılan fedakârlığı ifade eder. Reel fedakârlığın da masraftan ayrıldığını yukarıda görmüştük. Yapılması istenilen fedakârlıkların (ikame değerine göre), fiiliyatta yapılan fedakârlıklarla mukayesesi mes'uliyet merkezinin istihsalin müessiriyeti hakkında bize bir fikir verir ve mütehavvil bütçe kontrolunun bir kere daha lüzumu belirir.

Klâsik maliyet fiatıyla arada mevcut farkı belirtmek için Limperg teorisinde maliyet fiatına "iktisadî maliyet fiatı" denilmiştir. Klâsik maliyet fiatı esasen maliyet fiatı karakteri arzemediğinden "iktisadî" kelimesi bence lüzumsuzdur.

Teorimize göre maliyet fiatı, müessir bir istihsalde mevzubahistir. Zaten bu cihetten dolayı, sadece masrafı nazarı itibare alan klâsik maliyet fiatı nazariyesinden ayrılır.

Bizim anladığımız mânada maliyet fiatı, gerek refah, gerekse çöküntü devresinde müessiriyetin kontroluna, aynı zamanda, satış piyasasındaki arza temel teşkil eder. Muayyen bir zamandaki kâr marjının

hesabı veya tahmini maliyet fiatının hesabından farklıdır. Bu keyfiyet satış piyasasının tahlili neticesinde elde edilir.

Satış faktörünün dışında, maliyet fiatı kâr hesabının esasını teşkil eder. Bu teoriye göre israf, masrafların bir kısmını temsil etse bile bir masraf değildir. Bir fabrikanın (veya bir teşebbüsün satış cihazının) muayyen bir devre zarfında tam kapasiteyle çalışmamasının istihsal masrafiyle alâkası yoktur. Bu bir kayıptır. Bu israf, imali düşünülen ve fakat satış piyasasının hakikî veya daha evvel tahmin edilen durumundan dolayı müşteri tarafından talep edilmeyen mallarla alâkalıdır.

Limperg teorisine göre istihsal için lüzumlu ve iktisadî bakımdan gayrî kabili içtinap olan beşerî iş üniteleri, makinaların iş üniteleri ve madde miktarları ikame değerine göre ölçüldüklerinden fiatı teşkil ederler.

İlk müstahsilden nihaî müstehlike doğru malların devamlı akışı devam ettiği müddetçe bu tahminler ikame değeri esası üzerine yapılır. Muhasebede maliyet fiatının ve kârın yegane temelini teşkil eden bu temel üzerine istinat ettirilmelidir. Eğer istihsalin normal seyrinde bir duraklama vuku bulursa müstahsil hesaplarını ikame değeri üzerine değil de mevzubahis mamulün piyasa değerine (gelir veya randıman değeri) göre yapmalıdır.

Marjinal maliyet fiatının hesabı ancak bir tek mamulün muayyen bir miktarda meydana getirilmesi halinde mümkündür.

Eğer, aynı cinsten de olsa bir miktar muhtelif madde meydana getirilmişse yukarda izah olunan hesap keyfî bir mahiyet arzeder. Kaçınılmaz masraflar olarak nazarı itibare alınan istihsal vasıtaları masrafını, sanki bu masraflar yapılmamış gibi addeden, Marjinal Masraf Teorisi, mevzubahis masrafın reel karakterini gözden geçirir. Ayrıca, istihsal kapasitesini bu nazariyede işaret edilen ve en fazla kârın temin edileceği söylenen seviyeye çıkartmak son derece tehlikeli olur. Böyle bir düşünüş tarzı, onu benimseyen işletmeyi Marjinal müstahsil durumuna koyar. Müstahsil, konjonktürde bir düşme vuku bulduğu an kendisini, ilerde yapacağı satış imkânları hakkında yaptığı hatalı bir tahminden mütevellit gittikçe artan kayıplar karşısında istihsalde bulunmak mecburiyetinde hissedince birdenbire bu rüyadan uyanacaktır. Namuslu bir şekilde hareket eden hiç bir müstahsil optimum şartlar içinde muayyen bir devre zarfında en fazla kârı elde edemez. Muhakkak surette her müstahsil mümkün olduğu kadar devamlı bir mahiyet arzeden ve geçici olmayan azamî bir kâr elde etmeğe gayret eder.

4 — Teorinin Diğer Kısımları Hakkında bazı Müşahedeler :

(Finansman Teorisi, Sermaye ve Kazanç Mefhumları, Çalışma Şartları)

Yukarıda arzedilen teoriler, finansman teorisinin esasını teşkil ederler.

İşletme sermayesi, reel istihsal vasıtalarının toplamiyle, sermayeden mütevellit haklardan (borçlular v.s.) terekküp eder. Demekki bu tabir, müşahhas bir mefhuma delâlet eder, aynı zamanda, klâsik metod-dakinden başka bir şekilde düzenlenmiş bir bilânçonun zimmetidir. 1890, 1910, 1920, 1935 ve 1951 yıllarına ait ticarî senetler bakiyesi klâsik muhasebede gösterildiği şekilde toplanamaz. Eski zihniyet, masraf ve kıymet mefhumlarının karışımından ibarettir. Bugünkü modern tekniğe uyar bir tarafı yoktur. Bugün sabit istihsal vasıtalarının, istihsalin teknik faktörlerini teşkil ettiğini kabul etmek mecburiyetindeyiz. Bu sabit istihsal vasıtalarına, istihsal anında kullanılabilmek için sahip olmak şarttır.

Bugünkü sabit bir istihsal vasıtasının değeri, ilerde kullanılacak iş ünitelerine ait ikame değerinden (peşin olarak) başka bir şey değildir. Demekki muhtelif makinaların, binaların iş ünitesi olarak hali hazır değerlerini (ikame değeri) ölçmek yerinde olur. Bu düşünüş tarzı, kıymetini kaybeden eski mefhumun yerine teoriye yeni bir mefhum sokmuş olur ve muhtelif faktörlerin yıllık revizyonunu zarurî kılar.

Sermaye hacmi, işletmenin kapasitesi, ham madde ve imal edilmiş madde stokları, kasadaki senetler satışa tâbi olarak tayin olunurlar ve teşebbüsün kuruluşundan veya değişikliğinden evvel tanzim edilirler. Finansman şartları ve bilhassa devamlı para ve kısa vadeli finansman ihtiyaçları bu unsurların temeli üzerine müessestir.

Yukarıda da gördüğümüz gibi maliyet fiatı nazariyesi, müteşebbis yahut hissedarlar tarafından taahhüt edilmiş sermayelerin (ihtiyatlar dahil) faizini, sermaye piyasasında carî olan faiz haddine göre hesaplanmış bir istihsal masrafı unsuru addeder.

Finansman Teorisi, bir taraftan sermaye piyasasındaki faiz haddiyle tayin olunan taahhüt edilmiş sermayelerin ücretine, diğer taraftan krediye bahusus banka kredisine tâbi olan kısa vadeli finansman fiatına müstenit asgarî masraf problemine dayanır.

Bütçenin tesisi, uzun vadeli piyasanın analizi üzerine müesses rasyonel bir finansman zaruretini ortaya kor ve konjonktür unsurlarının ve iktisadî gelişmenin tahlilini ihtiva eder. Kasa, stok vesairenin finansman bütçesi, iki veya üç ayda bir değişen dalgalı ihtiyaçlarla ilgili olduğundan tamamen bambaşkadır.

Bu makalenin çerçevesi dahilinde finansman teorisini etraflı bir şekilde izah edemiyeceğimden dolayı müteessirim.

Niyetim organizasyon ve maliyet fiatı nazariyeleri arasındaki münasebeti göstermektir. Teorinin, istihsalde ve satışta iktisap edilen veya yatırılan değerleri hesaba katan, sadece masrafları hesaplamakla iktifa etmiyen muhasebe tekniğini ihtiva ettiği bedîhidir.

Bu teori yeni bir kâr görüşü getirmiştir. Kâr; kapitali (maddi mallar camiası) teşkil eden unsurları bir araya getiren yatırımın (nakdî sermaye) meyvasını teşkil eder. Yani sermayenin değeri, bilânçonun tanzimi esnasında işletmenin malik olduğu bütün değerlerin tesbitinden sonra hesaplanabilir bir hale gelir.

Kâr, bu kıymetler yekûnuna el sürmemek ve oldukları gibi kalması şartıyla sermayeden tefrik edilebilir. Sermayeyi teşkil eden malların değerinin artışı ve otomatik bir surette bu malların içine girişi işletme bakımından ehemmiyetlerini azaltmaz.

Böyle bir artış ancak kıymetin itibari değişikliğine sebebiyet verir ve kâr mefhumuyla alâkalı değildir. Muhasebenin bu farkı nazarı itibare alması lâzımdır.

Bu fikirlerin inkişafının, hükümetlerin malî politikasında yahut da vergi politikasında yapacağı tesirler hakkında söylenecek birçok enteresan cihet mevcuttur.

Okuyucularımın bazı hususları kısa geçtiğim için beni mazur göceklerini ümid ederim.

Bahsetmeden geçemiyeceğim diğer bir husus da Limperg'in tasarrufu daima istihsal edici bir faaliyet addetmemesidir. Bu mefhumu istihsal fazlası teorilerinde (Fransada iyice bilinen Aftalion ve Bouniation teorileri) değil de konjonktür teorilerinde rastlanır.

Sermaye istihsalin maddî bir vasıtası addedildiğinden, istihlâkten nihaî şekilde feragati mutazammın bir tasarruf, ancak iktisadî mânada hakikî bir tasarruf olarak kabul edilebilir. İngiliz nazariyecilerinin (Waiting) dedikleri istihlâk süresi istihlâkin geri bırakılmasından başka birşey değildir. Zira böyle bir tasarruf her an istihlâk edilebilir. Bu görüşün umumî olarak finansman teorileri, bhusus içtimaî sigorta finansman teorileri üzerinde yaptığı tesir oldukça büyüktür. Bu husus aynı zamanda çalışma şartları bakımından da enteresandır.

Zira, geçici olarak, işveren veya işçilerden birisinin ekonomik bir kuvvete sahip oldukları zaman ücreti tayin ederken kendilerini bağliyan husus, bir taraftan işçilerin asgarî geçim şartları, diğer taraftan, sermayenin muhafazası keyfiyetidir. Sermayenin muhafazası faktörü istihlâkten feragat edilen tasarrufa dayanır.